

Г. Філіпчук

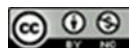
ГУМАНІСТИЧНА ОСВІТНЯ МОДЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Софія Русова свого часу говорила про дітей і молодь як про найдорожчий скарб кожного народу.

Так сприймалася настроєвість Всеукраїнської конференції «Трансформація освіти в епоху змін», що відбувалася цими травневими днями в Голубій залі Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Вона містила в собі (окрім зазначеної теми) ще одну важливу етичну місію, оскільки була приурочена пам'яті професора Івана Руснака, який свого часу стояв біля витоків творення педагогічного факультету в структурі класичного університету, якому цього року виповнюється 150! Це нагадування є доречним, адже торкається однієї нібито простої, однак вельми суттєвої характеристики суспільних взаємовідносин, яку чомусь не завжди люди спроможні осилити.

Мова йде про своєрідну «науку», що навчас найголовнішому – бути вдячним. Своїм учителям, викладачам, професорам, навчителям, наставникам, які «вказали дорогу» у світ. Саме з погляду такої чесноти і варто оцінювати зібрання науково-педагогічного «цеху», де обговорювалися як задавлені й наболілі, так і зовсім нетривіальні проблеми, пов'язані з воєнним часом, синергією, активною взаємодією вітчизняних науковців з українським зарубіжжям Канади, Франції, Австралії.

Віддавши шану українським Воїнам, промовці, зокрема ректор Університету професор Руслан

Білокурський, акцентували увагу на стрижневому чиннику освітньої політики - Педагогу, в

педагогічній культурі якого виокремлювали, сповідуючи заповітні мрії В. Сухомлинського, найвищу якість - здатність творити Особистість. Бо це він у статті «Суспільство і вчитель» скаже: «Справжнім педагогом може вважатися тільки той , хто в кожному своєму вихованцеві бачить Людину... Раніше ніж думати про знання, треба збудити в учня людську гідність».

Недарма педагог усіх часів і народів Я. Коменський вважав школи, університети «майстернями людей».

Оце тонке відчуття людської натури, знання її психології, усвідомлення природного стану приналежності до свого Роду і Народу, високий такт і повага до вихованця як суб'єкта процесу творчої взаємодії – риси, які формують Майстра, стало предметом найбільшої уваги.

Адже які б не зрощувалися ідеї, як не вдосконалювалися б технології, які б модерні новації не запроваджувалися в освіті, однак незмінною й усталеною залишатиметься найзатребуваніше – «олюдненість Людини». Ця річ, як мрія, мета, дія, знаходиться поза метафорою і є дуже реальною, судячи з того, що людство вступило в геологічну епоху антропоцену, коли на стан живої і неживої матерії визначальний вплив має саме людина в її 8-мільярдному образі. І саме від неї у повній мірі залежатиме чи настануть такі світлі часи «благоговіння перед життям» (за А.Швейцером), чи світ остаточно поглинуть ненависть, грабежі, вбивства та війни, що промовисто демонструє нині день сьогоднішній. Понад 70 років тому (1952) цей визначний гуманіст, отримуючи Нобелівську премію, закликатиме «відважно глянути в обличчя ситуації, за якої людина перетворилася в

зверх людину. Бо чим більше зростає її міць, тим біднішою

стає... Наша совість має прокинутися від того, що перетворюючись у зверхлюдей, ми обезлюднюємося».

Один із видатних психоаналітиків ХХ століття Е. Фромм зазначав, що технічний, раціональний прогрес, інтелект людства аж ніяк не стали гарантією його безпеки, адже, насправді, індустріальна епоха не спромоглася виконати свої великі обіцянки щодо гуманізації світу. Стає не по собі, коли вникаєш у сутність нинішніх антилюдських тенденцій, за якими важко встигати, неможливо збагнути. Сьогодні вони активно підтримуються достатньо зміцнілими тоталітарними режимами, які давно вийшли за межі будь-якого контролю і цивілізаційного впливу, стаючи основою їх офіційної політики.

Не совість, краса, любов, благоговіння перед «живим» є маркером сучасності, а лише «право сили», яке поставлено на найвищий п'єдестал «шани» фарисеями, циніками, людиноненависниками, що з кремлівських та інших дір «неситим оком за край світу зазирають».

Здається, що ціннісна парадигма, обрамлена окличною пересторогою - «майбутнє, якого ми хочемо, з культурою», запропонована глобальним світом, набирає ознаки лише заобрійної мрії. А відомі посилюють видатних мислителів до націй, народів і держав, що «життя має бути культурним» (Ортега-і-Гассет) і повинно «годуватися» культурою, навіки кануло в лету. Оскільки масові вбивства людей (майже безперервні), їх уярмлення і приниження, несправедливість та посягання на право жити і бути вільним стали невід'ємним атрибутом глобальної політики, що перетворилась у вселенське «шапіто», наповнене брехнею, цинізмом, безкарністю і потуранням людоджерам.

Бо коли кати стають рукоподатними, як це відбувається з путінськими рашистами, то, очевидно, етика і культура викинута узбіч «правителями, які за рівнем своєї жорстокості й антилюдськості в рази перевершили всіх деспотів-неронів.

І цьому бузувірству - ні кінця, ні краю. А все, що робиться, як незбагненне, велике, величне й прекрасне в різних життєсферах, втрачає, мабуть, свій сенс на тлі війн, згарищ, трагедій, коли мільйони людських життів (як найвища цінність) перетворюються в «ніщо» в кривавих руках і злоторних помислах «сильних» світу цього. Дивно, але в цьому хаосі продовжують поклонятися молоху-московиту та путіно-гундяївцям, у жертву яким спалюють тисячами живцем людей.

На цьому варварському тлі здійснюються «виховання» націй, функціонує освіта, що безперервно «марширує» поруч із катастрофою.

Тому якими б не переймалися «реформами», починаючи від штучного інтелекту, розуму «другого порядку», освоєння незвіданих космічних далей, однак усе, здається, є марним, якщо морально-етична чеснота на найвищих щаблях світової політики загублена, забута, викинута, а цінності замінені «ціною».

Однак, «дежавю». Вже було, зникали цілі цивілізації, коли суспільна мораль діставала і пробивала своє дно. І хоча господарські чи мілітарні справи продовжували свій поступ, але люди втрачали «божественне в собі» (за Сковородою) і це ставало початком кінця. Так відбувався «захід сонця» для Вавилону, Риму, Єгипту, московсько-царської, монгольської сатрапій та багатьох інших .

Правду кажуть, що людство, навчившись всього на своєму віку – народжувати, винаходжувати, дивувати прекрасним, стали водночас не менш «компетентними» в ремеслі вбивати, палити, нищити, навіть цивілізацію. Проте очевидним є, на щастя, й зворотність долі.

Цим гуманідам, людиноходячим, якими є сьогоднішні путіноїди, таки не по зубах проковтнути найверховиннішу духовно ціннісну річ - «Культуру». Вона є спасінням, оберегом, серцем, мечем і щитом Народу. Часто з під попелу, але вона відроджується, постаючи тією зброєю, що долає «варваризацію», виводить до світла народи, ставлячи поперед себе національних Будителів на кшталт Сковороди, Шевченка і Франка, Міцкевича й Словацького, Мадзіні й Гарібальді, Вольтера й Гюго, Лютера й Бетховена, Емінеску й Порумбеску, Коменського і Масарика ... Не перелічити.

Але маємо бути свідомі, що кожен народ, нація торували й оберігали свою «культурну» дорогу постатями великих духівників і просвітителів, без яких деградує не лише культура, але й цілий світ.

Недарма найбільш оптимістичні інтелектуали вважають, що й сама освіта на всіх рівнях має утверджувати гуманістичну модель «від людини освіченої до людини культурної». Тому посилення в змісті освіти культурного складника є не просто дискусійною темою, яка тупцюється на місці вже багато років, а нагальною вимогою часу, тим паче такого, що оповитий полум'ям жорстокої (екзистенційної!) війни, коли вирішується майбутня доля Нації.

Освіта сьогодні мусить бачити творення, виховання людини в її культурності, націєкультурності буття, починаючи з раннього дитинства, коли маленький

громадянин ще «лежить упоперек лавки, а не впоздовж». Коли навіть більше через емоцію й почуттєвість, аніж раціональну логіку, сприймається близький тобі світ рідної землі, краса і пахощі природи твого краю, а мелодика материнської мови й пісні ідентифікує твою душу з тими, хто поруч, заставляючи маленьке серце «спалахувати» любов'ю до свого рідного й неповторного.

Оця природовідповідна атмосфера ріднокультурності й рідномов'я не є кимось даною привілеєм чи розкішшю, а невід'ємним і найвищим (як життя) правом дитини, учня, студента, забезпечене політично і духовно державою, суспільством, родиною. У цьому означенні знаходиться критерій найвищої етичної відповідальності старшого покоління перед наступними. Не втратити ідентичність, українськість, духовну і культурну тяглисть пам'яті між родовими колінами – сакральний заповіт предків нащадкам. Духовний принцип, завдяки якому існують, живуть і творять свою будучину нації і народи. Без нього спільнота перетворюється у витолочене ординське поле, де ні шовкової трави, ні роси, ні обрію, ні «вітру, що з травами говорить».

Саме такий простір намагалася століттями уготовити українцям здичавіла московія (і не тільки). Бо нинішній злочинний рашизм, як синонім і прототип фашизму, не з'явився разом із путіним, а почав зрощуватися тоді, коли наші етнокультурні знаки і символи («українське», «київське», «козацьке») стали свідомо нищитися знелюденими московитами, коли, скажімо, 1622 року указами царя й «патріарха» публічно «на болотах» спалювалися українські книги («Учительне Євангеліє» К. Ставровецького та ін.), що писалися, зокрема, в

«Могилянці» та публікувалися в друкарнях Києва.

Їхня «освіта» завжди була повним відображенням буття цього зброду, перенасиченого ненавистю до «інших». Жаль, що українці такий тривалий період були «прив'язані» до цієї імперської «педагогіки», яка для нас завжди була фарисейською облудою, незалежно чи вона зварганювалася на уваровському, сталінському чи путінському заквасі. Така освіта ніколи не змогла б народити добру політику та гуманне суспільне життя, оскільки в ній бракувало найпосутнішого – морально-етичного просвітництва, гуманістичної культури, особливо у ставленні до зовнішнього світу. Бо всі три основні складові людської натури (голова, тіло і серце) «виховувалися» не методом морального облагороджування, а лише творенням ненависті, чванливої вишості і культу грубої сили.

Пушкіни з достоевськими, бродські з дугіними, шахназарови з михалковими вкупі з ідеологами гундяївського «православ'я» та подібними здатні запропонувати для сьогодення і майбутнього не спасіння, а тільки руйнацію людської душі.

Тому очевидно, що давно затребуваний часом клич «геть москву!» мусить першочергово реалізуватися в системі нашої національної освіти, яка є осью ліній нації-дежавотворення. Нова українська школа досягне своєї визначальної мети, коли з нинішніми і майбутніми поколіннями молодих українців освіта «говоритиме» правдою. Про себе, народ, Україну, світ.

А ще важливо показати всю «оголену істину» про брехливу й кровожадну московію. «Бо москалі – чужі люде», – нагадував нам Шевченко, а тому ніколи, нікому не дозволено, особливо зважаючи на трагедію 11-річної загарбницької війни рашистів проти України, впускати

будь-який московський мотлох (від імперського до ліберального) в освітній національний простір, який нині потребує не меншого захисту, аніж від шахедоракетних атак.

Ця експансія щодо України, котра століттями залишається головною перешкодою для існування вселенського зла — московії, ніколи не знала «перепочинку». Згадаймо, що на час проголошення української Незалежності ординська москва видала 376 заборонних циркулярів та «височайших» указів лише щодо нищення української Мови. Оскільки вони не так боялися антиколоніальних повстань національних окраїн, як постання і возвеличення літературної мови та української школи, які забивали кілок у саму серцевину цієї середньовічної «тюрми народів».

У книзі «Українська ідентичність і мовна політика в Російській імперії» наводяться застережливі слова майже 145-річної давнини(1881) одного з царських апологетів дондукова-корсакова, який описував найбільшу загрозу для імперії, коли б відбулися заміни російської мови на українську навіть у початкових школах, російських підручників, запроваджувалася «малоросійська» мова у вищих навчальних закладах, законодавстві, судах, адміністраціях, стаючи причиною особливо небезпечних змін у державному ладі «єдиной» росії. Ось саме цю загрозову причинність сучасні недоімперці намагаються ракетами, вогнем і кривавим мечем усунути зі шляху утвердження в Україні їх нацистських задумів, знищуючи, спалюючи, силою забороняючи все «українське» - від книги, школи, музею, театру до будь-яких проявів національної пам'яті.

За таких нелюдських умов мусимо вирішувати одну з найскладніших задач дня - якість освіти.

Світовий рейтинг (PISA-2022) засвідчує про серйозні проблеми якості НУШ, оскільки сформувалася величезна прірва (соціальна несправедливість!) між учнями великих міст і села - читання (майже на 5 років), природничі дисципліни – чотири, математика (чотири з половиною роки навчання).

Значне загальне відставання спостерігається також у порівнянні зі своїми недалекими сусідами. Так, від Естонії наші 15-річні учні відстають із зазначених предметів (читання, природничі та математичні науки) відповідно на 71, 76, 83 бали, якщо зважити, що 1 рік навчання в школі прирівнюється в середньому до 30 балів, та українське відставання від країн, в сім'ю яких ми намагаємося ввійти, становить від 1,5 до 2,5 років.

Війна значно погіршила цю освітню ситуацію, набравши загрозливих тенденцій, якщо їх порівнювати з 2018 роком, коли Україна вперше брала участь (5998 учнів) у Міжнародній програмі оцінювання знань (PISA). Тоді наше відставання ще складало: читання (23 бали), природознавство (22), математика (39), а різниця між нашим великим містом і селом - 79 балів (понад 2,5 роки, а не 4-5 років, як зараз).

Нині ми переживаємо дві найважчі загальнонаціональні кризи: демографія і якість освіти. Бо навіть не гармонізація стандартів у різних сферах життєдіяльності чи вітчизняного законодавства є найбільш трудомісткою справою щодо виживання Нації чи євроінтеграційних завдань, а саме низький рівень освіти, який залежить від якісного викладання, навчального інструментарію, змісту освіти та соціокультурного

середовища. Це саме та проблема, навколо якої роками ведуться дискусії з позицій «стидливого марксизму», де найважливіше - вшкварити дотепною фразою, не беручись до справи, ніби забуваючи, що національна безпека і прогрес наскрізно проходять через класні кімнати, студентські аудиторії, наукові лабораторії і творчі майстерні.

Але саме така світоглядна (і політична) модель є універсальною й аксіоматичною, не потребуючи ніяких доводів. І це не є проблемою днів сьогоденної війни, коли, очевидно, на передній план виходить безпека дитини, учня, студента та створення більш-менш оптимальних умов для їх навчання. Її гострота відчутна вже дуже давно.

Вона застрягла передусім на приниженому суспільному статусі вчителя, викладача, вихователя, тренера, професора, науковця. Бо врешті-решт куди в майбутньому прийде країна та нація, якщо прокурорсько-суддівський корпус, наприклад, отримує на порядок вищу «винагороду» від держави, аніж професійні трудівники професорського цеху. Хоча заради правди нашу перспективу формують не представники командних, наглядових чи «репресивних» органів, а ті, хто націю робить освіченою, формує штучний інтелект, інформатизує й роботизує життєво важливі галузі, технологізує і «дронозує» мілітарну сферу нашої оборони, духовно й матеріально зміцнює націю.

Ми часто, заради «красного» слівця, полюбляємо, забалакуючи цю тему, цитувати великих, зокрема й Черчилля. У цьому контексті не завадило б нагадати окремі позиції цього найвидатнішого самоука ХХ століття, який після Першої світової війни скаже, виступаючи в

британській школі, наступне: «Ті, котрі вважають, що ми досягнемо більшого багатства чи стабільності в країні, обмеживши фінансування освіти та руйнуючи процес навчання нашої молоді, найбільші невігласи». А вже в самий пекельний період Другої світової (1943 р.), звертаючись у радіопередачі до британської нації, зазначить, що «майбутнє світу – за високоосвіченими націями, котрі самостійно можуть впоратися з науковим апаратом, необхідним для отримання переваги мирний час, чи забезпечити виживання під час війни».

Проте таку ціннісну парадигму сповідували не лише представники тих націй, які були володарями світу, але й ті, чиї народи були уярмлені. Видатна українська педагогиня і громадська діячка, член Центральної Ради Софія Русова 1917 року, коли українці розпочинали національно-визвольні змагання за право самостійного життя, так висловить подібні ідеї у статті «Нова школа»: «У вселюдським житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу». На той час вона ствердно заявить, що сучасна українська школа не дає дітям освіти, передовсім тому, що суперечить усім вимогам педагогічної науки і не відповідає духовному складові українського народу.

Тому «Нова українська школа» (термін С. Русової) має стати не тільки джерелом найпотрібніших знань, найкращою дисципліною розуму, найкращим моральним та естетичним чинником виховання людини, але й сформувати «любов до рідної країни». А вияв самоповаги, волі і незалежності, стверджує національна Просвітителька, нехай проявиться і в тому, що «на стіні нашої майбутньої і рідної школи висітиме портрет великого апостола правди і науки - Тараса Шевченка.

Мабуть тому з таким боєм точилася на згаданій університетській конференції дискусія про недостатність українознавства, як системи цінностей і знань про Україну, її Народ, його минувшину, сьогодення і будучину, в змісті освіти на всіх рівнях; про шевченкознавство, в якому закладено нашу національну ідею, ідеали свободи, соборності й суверенності українства; про Федьковича, який одним із перших на західних українських землях показав небезпеку «московського монгольства» і торував дорогу Шевченковою Правдою. І коли здійснюється будь-який «ігнор», мінімізування в навчальних програмах подібних знаннєво-ціннісних орієнтирів, підмінюючи їх всілякою «модерністською» чудасією, то знаймо, що це є хибним шляхом і злим умислом.

Бо хіба така освітня ідеологема може бути помічною в часи смертельної борні з віковичним ворогом? Очевидно, ні. Адже сказано в Євангелії від Св. Матвія, що «...не може дерево зле плодів добрих родити. По їхніх плодах ви впізнаєте їх».

Отож, суспільство часто впізнає себе за плодами, якими «обдаровує» його освіта, коли вже в роки Незалежності у початковій школі на Донбасі та в Криму «появляються» букварики від рузького міра «Наша родіна – рассея-матушка», у Севастополі (370 тис.нас.) відкриваються аж 12 філіалів російських вишів за рашистськими програмами, на всеукраїнському рівні в середніх класах викидаються (від перевантажень!) теми Голодомору-Геноциду, про видатних діячів «Розстріляного відродження», борців національно-визвольних змагань, а державною (українською) мовою в Луганській області навчалося всього 6,3% студентів, а в 600 школах Криму

лише 0,2% дітей мали змогу навчатися українською. І цих збочень антидержавного характеру – «хоч греблю гати»...

Гіркі, жорстокі уроки, які не гоже повторювати, пам'ятаючи зловісну фразу царського губернатора, що там, де не закінчив «справу» російський штик, там її завершить російська школа

Тому місія національної освіти – не тільки забезпечити формальні якісні знання, але передусім творити людину, громадянина, патріота. Адже сенс освіти не просто в добротному опануванні тріади «писати, читати, рахувати», а передусім у громадянському, етичному зрощенні Людини, коли не професія, а мудрість, не формальні знання, а воля, характер, моральність, громадянськість стають визначальними чеснотами. Недарма «педагогіка» Я. Коменського, що визначила три інші ключові пріоритети (почуття, розум і Біблія), має такий величезний вплив на суспільну думку багатьох націй і народів. Адже 1968 року (майже 300 років як не стало великого Просвітителя), коли боротьбу за свободу чеського народу придушувала тоталітарна московщина під час Празької весни, то сотні тисяч волелюбних чехів співали пісню на слова саме цього великого Будителя національного духу – «Я вірю, що ти знову, чеський народе, будеш правити своєю державою...»

У цій високості місії педагогічної думки і дії, спрямованих на виховання благородних почуттів у ставленні до рідної землі, свого Народу і Держави, і містяться головні сенси, смисли, ідеї та стратегічна мета сучасної української освіти.

«Борімося за вільну національну школу, – закликала Софія Русова, – для виховання вільної, свідомої, дужої Нації».

*Рукопис есею отримано 6 травня 2025 року.
Рукопис затверджено до публікації 15 травня 2025 року*

Інформація про автора

Філіпчук Георгій Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України. Почесний доктор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, почесний доктор Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича. Академік Міжнародної слов'янської академії імені Яна Амоса Коменського.

Громадський і політичний діяч. Член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка; голова секретаріату Конгресу української інтелігенції. Співголова ГО «Всеукраїнський форум „Українська альтернатива“». Народний депутат Верховної Ради України II, III та VI скликань.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>

E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Philippchuk Heorhii Heorhiiiovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Honorary Doctor of the Ivan Ziazium Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Honorary Doctor of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Academician of the International Slavic Academy named after Jan Amos Comenius.

Public and political figure. Member of the Central Board, First

Deputy Chairman of the Taras Shevchenko All-Ukrainian Society 'Prosvita'; Head of the Secretariat of the Congress of Ukrainian Intellectuals. Co-chair of the All-Ukrainian Forum 'Ukrainian Alternative'.

Member of the Verkhovna Rada of Ukraine of the II, III and VI convocations.

Volodymyr Ivanovych Antofiychuk, Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Literature at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>

E-mail: georg.filipchuk@gmail.com